

ORTADOĞU İLE İLGİLİ AYRILIKÇI BASIN FAALİYETLERİ HAKKINDA SULTAN II. ABDÜLHAMİT'E SUNULAN BAZI LAYİHALAR

Hilmi BAYRAKTAR*

ÖZET

Matbaanın gelişimine bağılı olarak doğan ve gelişen basın-yayın, XIX. Yüzyılda Avrupa'da daha âdil ve özgürlükçü bir toplum oluşturmak için kullanılırken, Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı fikirlerin ateşlendiğı bir araç olarak kullanılmıştır. Avrupa destekli artan ayrılıkçı yayın faaliyetleri karşısında büyük sıkıntılar yaşayan Osmanlı Hükümeti konu ile ilgili olarak birçok kişiden layihalar hazırlamasını istemiştir.

Bu layihaların bölgede daha önce görev yapmış, bölgeyi iyi tanıyan kişilere hazırlanmış olması, tespit ve teşhislerin isabetli olmasını sağlamıştır. Layihalardaki tespitlerin başında bölge insanı ile Osmanlı Hükümeti arasında iletişim sağlayacak ve Arapça yayınlanacak gazete ve dergilerin eksikliği gelmektedir. Ancak bu gazetelerin bizzat devlet tarafından değil, devletin maddi desteğini almış ve hükümetle koordineli çalışabilecek özel yayınlar olarak çıkarılması gerektiğı ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğı; Suriye, Mısır, Basın, II. Abdülhamit.

ABSTRACT

Press was applied as a tool which provoked separatist ideas in Ottoman State, while it emerged and developed based on development of printing house was used to constitute more equitable and liberal society in Europe during XIX century, Ottoman government that had great problems against European-supported separatist press activities wanted many people to prepare letters regarding matter.

These letters were prepared through those charged and knew the region very well, and determinations and identifications were provided to be exact. There exist inadequacy of papers and journals at the beginning of determinations of letters that would provide communication between people of region and Ottoman Government and to be published in Arabic language, but it is mentioned that these papers must be printed as special publications that would work in coordination with government and by obtaining financial aid of state, not directly by state.

Keywords: Middle East, Syria, Egypt, Media, Abdulhamid II.

Giriş

Matbaanın gelişimine bağılı olarak doğan ve gelişen basın-yayının, özellikle kamuoyu oluşturmadaki başarısı, XIX. Yüzyılın başlarından itibaren dikkatlerin bu yöne çevrilmesine neden olmuştur. Osmanlı devlet adamlarının da basının önemini gördüğü, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip edebilmek için tercüme büroları kurdurdukları ve Avrupa gazetelerini tercüme ettirdikleri bilinmektedir (Koloğlu, 2006:21). II. Mahmut, kendisine gazete çıkarma fikri sunulduğunda bunu memnuniyetle kabul etmiş ve yayınladığı fermanda, "Mülkçe pek çok yararlı olacağı dâhi herkes tarafından kabul edilmiştir" diyerek herkesin de çıkartılacak gazetenin ülkeye faydalı olacağı kanaatinde olduğunu belirtmiştir (İnuğur, 2002:173-174).

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

XIX. yüzyılın sonuna doğru değişen dünya dengeleri ve jeopolitik konumu dolayısıyla kendisine yaşam hakkı tanınmayan zayıf ve çok uluslu Osmanlı Devleti'nde dış destekli ayrılıkçı yayınların sayısının yüzlerle ifade edilmesi, basın-yayın faaliyetlerinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Hartman, 1997:362-402). Nitekim Mısır'dan İstanbul'a gönderilen raporlarda; Mısırlıların gazetelere güvendiği, çıkan haberlere inandığı Osmanlı Hükümeti aleyhindeki gazetelerin artması durumunda hilafete olan bağlılığın kalkacağı ifade edilmektedir (BOA. Y. PRK. AZJ, nr, 6//52). Ayrılıkçı basın faaliyetlerinin artması çözüm arayışlarını da hızlandırmıştır. Özellikle yeni düşünce ve uygulamaların geçerlilik kazandığı III. Selim ile birlikte kaleme alınan sefaretnameler ve layihaların son derece isabetli tespitleri, bu tür çalışmaların önem kazanmasına ve yeni birçok lâyihanın hazırlanmasına neden olmuştur (İpşirli, 1999:170-174).

93 Harbi sırasında basın faaliyetlerine getirilen büyük kısıtlamalar ve yasaklar bu faaliyetlerin ya Osmanlı Hükümetinin etkinliğinin az olduğu Muhtar Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ile Mısır'a veya yurt dışına kaymasına neden olmuştur. Merkezi Osmanlı Hükümetinin otoritesinden uzak yerlerdeki bu faaliyetler çok büyük sorun olmuştur (İskit, 1943:63-138). II. Abdülhamit de içinde bulunduğu durum ile ilgili devlet adamlarının görüşlerine müracaat etmiş ve ilgili kişilere layihalar hazırlanması talimatını vermiştir (Çadircı, 1992: 412-485).

Osmanlı bürokrasisinde çok sık kullanılan layiha kavramına gelince; düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi anlamına gelen bu kelime, Osmanlı bürokrasisinde rapor ve taslak olmak üzere iki ayrı belge türü için kullanılmıştır. Rapor mahiyetindeki layihalar kendi içerisinde ıslahat layihaları, bir görev veya denetleme sonrası tespit edilen konuların kaleme alındığı layihalar ve bir sorun hakkında görüş bildiren layihalar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Kütükoğlu, 2003:116-117). Bunlar resmî görevliler tarafından hazırlanabildiği gibi sivil kişiler tarafından da hazırlanabilmekteydi. Elimizdeki layihalar rapor niteliğinde olduğundan her iki kelimenin birbiri yerine kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Eski Beyrut Mutasarrıfı Raif Bey'in Layihası

Layiha, Beyrut Mutasarrıfı Raif Bey tarafından 06.02.1900 tarihinde hazırlanmış ve Dâhiliye Nezaretine sunulmuştur. Hükümetin Beyrut Vilayeti'nin durumu ve muzır olarak adlandırdığı ayrılıkçı yayınların Suriye Müslümanları üzerindeki etkisinin araştırılması isteği üzerine hazırlanmıştır (BOA. Y. EE, nr, 127/87). Kendisinden rapor istenen Raif Bey, aynı konu ile ilgili 22 yıl önce 1878'de Beyrut Mutasarrıflığında bulunduğu sırada hazırlayıp sunduğu eski bir raporunu hatırlatarak konuya girmiştir. Bir buçuk sayfadan oluşan raporda önce durum tespiti yapılmış, sonra da çözüm yolları önerilmiştir.

Raif Bey'e göre Suriye'de Osmanlı Devleti aleyhine ayrılıkçı yayınların artmasının temel nedeni 93 Harbinin getirdiği askerî ve siyasî başarısızlıktır. Raif Bey, yabancıların Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü müşkül durumdan istifade ile Suriye Müslümanları üzerinde bölücülüğü içeren bir takım yayınlar yaptığını, bu çalışmaların çok kötü tesir bıraktığını düşünmektedir.

Ortadoğu İle İlgili Ayrılıkçı Basın Faaliyetleri Hakkında Sultan II. Abdülhamit'e Sunulan Bazı Layihalar

Raif Bey'e göre bölge halkı iki kısma ayırdığı yalan haberlerle aldatılmaktadır. Bunlardan ilki yabancılar tarafından siyasî maksatla yayınlanan haberler ki; suçlamaktan ibaret mübalağalı haberlerdir. İkincisi ise gerçekten bilindiği, ancak bir türlü açık olarak ifade edilemeyen ve Suriye'nin özel konumunun getirdiği haberlerdir. Raif Bey'e göre;

—Mısır'a yakınlığı,

—Hıristiyanlar için mukaddes sayılan bir bölgede ve Hıristiyanların dikkatini çevirdiği bir Müslüman beldesi olması,

—Cebel-i Lübnan gibi muhtar bir idareye sahip bulunması,

—Bazı devletlerin ekonomik ve siyasî çıkarları gibi nedenler Suriye'yi dünyanın siyasî arenasına haline getirmiştir. Bölge üzerinde emelleri olan devletlerin, amaçlarına ulaşabilmek için de basını etkili bir şekilde kullandığı düşünülmektedir.

Avrupalı büyük devletler kendi taraftarları olan Mısır gazetelerini etkin bir şekilde kullanmaktadır. Kendi kamuoylarının dikkatlerini bölgeye çekmek isteyen sömürgeci devletler bir taraftan Suriye'de asayişin olmadığından, halkın Osmanlı idaresine karşı hoşnutsuzluğundan, halkın isyan halinde bulunduğundan dem vuran yayınlar yaptırırken, diğer taraftan da Suriye halkını isyana teşvik etmektedir. Bu yayınlar teşvik ile kalmayıp bir şeyler elde edebilmenin yollarını da öğretmekteydi.

Raif Bey'e göre; Osmanlı Devleti'nin birliğine en büyük zararı verecek olan; Arap Milliyetçiliği ile Suriye Araplarını Mısır idaresi ile birleştirmeye çalışan yayınlardır. Her ne kadar Suriye halkı Mehmet Ali Paşa'nın istilası sırasında yaptığı zulümlerden dolayı Mısır idaresinden nefret ediyor olsa da;

Arap Milliyetçiliği davası,

Aynı dilin konuşulması,

Mısır'ın Suriye'ye yakınlığı,

Mısır'da adil bir idarenin kurulması ve

Osmanlı Hükümeti'nin gerekli demokratik açılımları yapamaması Suriye halkını Mısır idaresine yakınlaştırmıştır. Haddizatında Mısır gazeteleri hep bir ağızdan Suriye ile birleşmeyi istemekte ve Arap milliyetçiliği yapmaya devam etmektedir. Bu durum zengin Suriyelilerden ve genç ilim adamlarının önemli bir kısmının Mısır'a göç etmesine neden olmuştur. Raif Bey'in 22 sene evvel görüp korktuğum diye bahsettiği Arap Hükümeti isteğinin, 20 sene sonra gerçeğe dönüşmüş olması ne kadar doğru tespitlerde bulunduğunu göstermektedir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Tarafından Hazırlanan Layihalar

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 24 Ekim 1885'te İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Mısır Mukavelesine istinaden Osmanlı Devleti adına Mısır Fevkalade Komiseri unvanıyla buraya gönderilmiştir. Asıl görevi Sudan'da asayişini sağlamak, Mısır Ordusunu tanzim etmek, Mısır İdaresinin tetkikiyle ferman hükümleri dairesinde gerekli değişiklikleri sağlamak ve Mısır'ın hudut güvenliğini temin etmektir. Bunları temin ettikten sonra Mısır ile ilgili rapor hazırlaması istenmekteydi (Şam, 2003:117-123-Ahmet Cevdet Paşa, 1991:169-170). Ahmet Muhtar Paşa, kendisine verilen göreve uygun olarak bazen kendi

gördüklerini ve bazen de padişahın istediği konularda pek çok rapor hazırlayarak bizatihi padişaha sunmuştur. Padişah tarafından araştırılması istenen konulardan birisi de Mısır basınıının durumu ile ilgilidir. Ahmet Muhtar Paşa'nın bu layihaları tek bir belge şeklinde değil, zaman zaman gönderilen birçok telgraftan oluşmaktadır.

Ahmet Muhtar Paşa tarafından Mısır basını ile ilgili hazırlanan elimizdeki ilk rapor, 05.03.1889 (21 Şubat 1304) tarihli olup, kendi mührü ile mühürlenmiştir. Tek sayfadan oluşan bu rapor, Padişah'ın 03.03.1889'da Besim Bey vasıtasıyla şifreli bir telgrafla Ahmet Muhtar Paşa'ya iletilen ve Mısır'da yayınlanan gazeteler ile ilgili özel bir araştırma isteği üzerine hazırlanmıştır. Raporda öncelikle mevcut durumun tespiti yapılmış, bilahare o alandaki eksiklikler ve sıkıntılar ortaya konmuştur. Son olarak da önerilere yer verilmiştir.

Ahmet Muhtar Paşa'ya göre; İslam memleketlerinde yabancı dostluğu ancak Mısır'da yerleşebilmiştir. Bunun nedeni olarak her ay yabancı dostluğunu öven yeni bir iki gazete ve risalenin çıktığını düşünen Ahmet Muhtar Paşa, Mısır'da yayınlanan gazetelerin etnik ve siyasî kimlikleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Buna göre, Mısır'ın önemli gazetelerinden olan Ceridetü'l Misriye gazetesi, aslında sahibi bir İngiliz olan Egybtian Gazet'in Arapçaya tercüme edilmiş halidir. Vatan gazetesinin sahibi ise yerli bir Kıpti'dir. Vatan, Ceridetü'l-Misriyye ve henüz yayına başlayan El-Mukattam gazeteleri "cibiliyet-i asliyelerindeki" gibi Osmanlı Devleti'ne karşıdır. Bunlardan Ceridetü'l-Misriye İngiliz Konsolosluğu'nun düşüncelerini yaymaya çalışmaktadır.

Paşa, Mısır gazetelerini devletten yana olanlar ve devlete karşı olanlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Zaman zaman Vatan ve Ceridetü'l-Misriye'nin yayınlarına müdahale ile düzeltmelerin yaptırılmasına rağmen devlet aleyhine yayınların tamamen önüne geçilememiştir. Ahmet Muhtar Paşa'ya göre meselenin kaynağı Suriye'dir. Suriye, Mısır gazetelerine sermaye sağlamakla kalmamakta, ayrıca tercümanlar ile ihtiyaç duyulan diğer çalışanlar da Suriye mekteplerinde yetişmektedir (BOA. Y. PRK. MK, nr, 4/59).

Ahmet Muhtar Paşa konu ile ilgili olarak 25.12.1894 (13 Kanun-ı Evvel 1310) tarihinde Sadaret'e bir başka rapor daha göndermiştir. Buna göre Avrupa'nın en ücra köşesinde Osmanlı Devleti aleyhine çıkan haberler Mısır basını tarafından derhal tercüme edilip yayınlanmaktadır. Bu ise Osmanlı Devleti aleyhine bir kamuoyunun oluşmasına neden olmaktadır. Paşa'ya göre Mısır'da gerçek dışı haberlerle aleyhte oluşacak kamuoyunun önüne geçebilmek için İstanbul'da gerçekleri yazacak Arapça bir gazete çıkarılması gerekmektedir. Bu fikir Saltanat tarafından da uygun görülmüştür (BOA. Y. A. HUS, nr, 316/26).

Ahmet Muhtar Paşa 20.01.1895 (24 Recep 1312) tarihli bir diğer yazısında, Mısır gazetelerinin desteklenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ancak bu yapılırken birinin desteklenip diğerinin desteklenmemesinin mahzurlu olacağını, yine bunların rütbe ve nişan gibi aleni ödüllerle taltifinin halk üzerindeki etkinliklerine zarar vereceğinden gizli olarak nakdi yardımların yapılmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. Yalnız bu yardımların büyük külfetli

Ortadoğu İle İlgili Ayrılkçı Basın Faaliyetleri Hakkında Sultan II. Abdülhamit'e Sunulan Bazı Layihalar

olmaması, gazetesine göre 30'ar, 40'ar veya 50'ser nüshaya abone olunmakla yetinilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (BOA. Y. A. RES, nr, 74/53).

Paşa, bu raporunda Mısır basınında muzır gördüğü gazete listelerini de vermekte ve bunların zarar derecelerine göre ya tamamen veya kısmen diğer Osmanlı topraklarına sokulmamasını önermektedir. Buna göre Er Reyü'l Âm, El Müşir, El Mukatam, El Lisanü'l-Arap gazetelerinin diğer Osmanlı topraklarına kesinlikle sokulmamasını istemektedir. Buna karşılık paşaya göre makul muhalefet eden El Ehram, El Müeyyid, El Fellah, El Nil, Fırsatü'l-Evkat, El Devr, El İttihat, El Mahrusa, El Mehakim, El Ahali gazeteleri ile Ebu'l-Hevl ve El İslam gibi risalelerin kontrol altında serbest bırakılmasının uygun olacağı düşünülmektedir (BOA. Y. A. RES, nr, 74/53).

Selim Hamevî'nin Layihası

Selim Hamevî, Mısır'da yayınlanan El-Fellah gazetesi sahibidir. 14.08.1900 (18.R.1318) tarihinde hazırlanan layiha doğrudan padişaha Arapça olarak sunulmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrak katalogunda 56 dosya ve 11 gömlek numarasıyla kayıtlıdır (BOA. Y. EE, nr, 56/11). Layihanın başlığı, "Mısır'ın Ahval-ı Siyasiyesine Dair Takrir"dir. Mısır'ın Ahval-i Çağrafiyası ve Tabiiyesi, İngiltere Devleti'nin Memalik-i Mahrusa-i Osmaniye Hakkındaki Efkâr ve Fasidesinin Beyan ve İspatı, Mısır'ı İşgali, Mısır'ın Ahval-i Hazırası ve El Hatime olmak üzere toplam beş bölüm ve 13 sayfadan oluşmaktadır. Mısır'daki ayrılkçı basın faaliyetleri ile ilgili düşüncelerini Mısır'ın Ahval-ı Hazırası başlığındaki bölümünde ele almıştır. Layihasını Osmanlı Devletine sadakatının bir delili olarak sunduğunu ifade eden Hamevî, bu çalışmasının 25 yıllık birikiminin, duyduklarının ve gördüklerinin özeti olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti yanlısı bir politika izleyen gazetenin, doğrudan padişah tarafından destek gördüğü de dikkate alınmalıdır (BOA. DH. MKT, 714/60).

Hamevî, İngilizlerin Mısır'da amaçlarına ulaşabilmek ve kamuoyunu kendi lehlerine çevirebilmek, İngiliz hayranlığı uyandıracak birçok Arapça ve diğer Avrupa dillerinde dergi ve gazetelere maddi yardımda bulunduğunu, yazarların aldıkları para karşılığında kalemlerini bunlara sattıklarını düşünmektedir. Hamevî'ye göre, İngilizlerin Mısır gazetecilerine verdikleri sözde yardım paraları gerçekte kendi paraları olmayıp yine Mısır'daki "Masarif-i Serriye" adıyla her bakanlığa ait ödenekten harcanan paralardan oluşmaktadır.

Raporda, Mısır gazeteleri Fransa, İngiltere ve Osmanlı Devleti taraftarı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan ikisinin dışardan yardım aldıklarından güçlü olarak taraftarlarını hızla çoğalttığı, "Fırka-i Sadıka" olarak adlandırılan ve Osmanlı Devleti taraftarı olan üçüncü grubun yalnızca El Fellah Ceridesi ile yayın yaptığı ve büyük işler başardığı düşünülmektedir (BOA. Y. EE, nr, 56/11).

Hamevî, Mısır ahalisinin bütün gazeteleri okuduğunu ve onlardan etkilendiğini ifade ettikten sonra, İngiliz politikalarını sonuçsuz bırakmak için Mısır halkının Osmanlı Devleti ile olan ilgi ve alakalarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hamevî, halkın saltanatla olan alakasının

güçlendirilmesi durumunda İngilizlere olan ilgilerinin azalacağını, İngiliz nüfuzunun kırılarak Mısır'ın tahliyesinin kolaylaşacağını düşünmektedir.

Mehmet Tevfik El-Bakırî'nin Layihası

Mısır eski Nakibü'l Eşrafı ve Şeyhü'l Meşayihî olan El-Bakırî layihasını 17.05.1900 (18.M.1318) tarihinde sunmuştur. Bu da Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrak katalogunda 127 dosya ve 71 gömlek numarası ile kayıtlıdır (BOA. Y. EE, nr, 127/71). Rapor, iki sayfadan oluşmaktadır. Bakırî raporunun önemli bir kısmını 1878'de kurulduğunu belirttiği Cemiyetü'l-Kebire'nin faaliyetlerine ayırmıştır. Bakırî'ye göre cemiyetin "Tecdit-i hilafet" ve "Tecdit-i in-i İslamiyet" olmak üzere iki büyük amacı vardır: Bulardan ilki Mısır, Şam, Hicaz ve sair Arap topraklarında bir Arap Devlet kurmaktır. Bunun için dinî işlerle ilgilenen Kureyşî bir halife ile eskiden olduğu gibi dünyevî işlere bakacak geniş bir saltanat tesis edilecektir. İkincisine gelince Hristiyanlıktaki Protestanlar gibi sadece Kur'an ile amel eden, mevcut mezhepleri reddeden bir dinî oluşumu yaymaktır. Başlangıçta tutunamayan bu görüşler, bilahare büyüyerek Mısır hükümetinin önemli makamlarını işgal eden memurlar tarafından savunulmaya başlanmıştır.

El Bakırî'ye göre Mısır basını yukarıda belirtilen amaçlara hizmet etmektedir. Hidiv'in özel şairi Ahmet Şevki Bey'in El-Müeyyed gazetesindeki "Feyzi yalnız Kur'an'dan alınız" mealindeki manzum eserini buna delil olarak göstermektedir. Yine Bakırî'ye göre El-Menar, El-Basir ve El-Mukattam gazeteleri hep bu kabil ayrılıkçı ve bölücü yayınlar olup, hemen hepsi Şam, Hicaz, Mısır, Basra, Trablusgarp ve Yemen vilayetlerinin Osmanlı İdaresinde bulunmasından acı acı şikâyet etmektedirler. El-Bakırî'ye göre bu gazetelerden başka Osmanlı Devleti aleyhine ilanlar da basılmaktadır.

Washington Büyükelçisi Ali Ferruh Bey'in Layihası

Ortadoğu'nun Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını amaçlayan ayrılıkçı yayınlar sadece Osmanlı topraklarında değil yurt dışında da basılmaktaydı. Osmanlı hükümeti yurtdışındaki faaliyetlerle de yakından ilgilenmiştir. Bu amaçla Matbuat-ı Ecnebiye kalemi adıyla Hariciye Nezareti'ne bağlı bir müdürlük kurulmuş, böylece yayınlar yakından takip edilmeye çalışılmıştır (Kurşun, 1999:105-118). Bununla da yetinmeyen hükümet, ayrılıkçı yayınları büyükelçilik ve konsoloslukları aracılığı ile yakın takibe almıştır.

İnceleme dönemimizde Amerika Birleşik Devletleri Osmanlı aleyhine yayın yapılan önemli merkezlerden biridir. Bölgedeki yayınlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyen Osmanlı hükümeti Washington Büyükelçisi Ali Ferruh Bey'den faaliyetlerle ilgili olarak müteaddit rapor istemiştir. Ali Ferruh Bey tarafından gönderilen raporlar birçok telgraflardan oluşmaktadır. Bu telgraflardan birisi de 6 Nisan 1899'da padişaha arz edilmiştir (BOA. Y. EE, nr, 136/117). Toplam 6 sayfadır.

Ali Ferruh Bey'e göre, New York'ta yayınlanan ve Suriye'yi Osmanlı Devlet'inden ayırmayı amaçlayan El-Eyyam, El-İslah ve El-Kevkeb gibi gazeteler gerçekte halk için değil, New York'ta geçimlerini sağlamakta güçlük

**Ortadoğu İle İlgili Ayrılkçı Basın Faaliyetleri Hakkında Sultan II. Abdülhamit'e Sunulan Bazı
Layihalar**

çeken gazete sahiplerinin haksız iddia ve isteklerle Osmanlı hükümetinden para koparabilmek için çıkarılmaktadır.

Ali Ferruh Bey, Amerika'daki bu ayrılkçı gazetelere önem verilmesini hayretle karşılamakta ve hükümet ile gazeteciler arasında ne gibi ilişkilerin olduğunu bir türlü anlayamadığını ifade etmektedir. Ali Ferruh Bey, birkaç nüshalık yazılarına sabredilmesi halinde vaktiyle maaşları kesilmiş olan El Kevkeb gazetesinin bugün ağız değiştirdiği gibi bunların da ağız değiştireceğini, bunlara para verilmesi durumunda birçok Meluf'un ortaya çıkacağını düşünmektedir.

Ali Ferruh Bey, yayınların önemsiz olduğunu, kimsenin bu yayınlarla ilgilenmediğini kâğıtlara para vermenin ve New York'u Paris ve Londra'ya benzetmenin yanlış olduğunu, Amerika'da bu gibi bir takım hainlere susturmak için para vererek geçim yolu sağlamanın padişahın kıymetini düşüreceğine inanmaktadır. Ali Ferruh Bey bu yayınların hiçbir önemi olmadığını kanaatindedir. Gazete sahiplerinin gazetelerinin önemsenmediğini gördükleri gün bunları kapayacaklarını düşünmektedir. Haddizatında Amerika'daki Suriyelilerin El Islah ve El Eyyam gazeteleri sahipleri olan Meluf ve Demos gibilere alenen lanet ettiklerini gazetelerini okumadıklarını, hane ve dükkânlarına kabul etmediklerini, Amerikalıların ve büyük basın organlarının Amerika'da bulunan Osmanlı vatandaşlarının sadakat ve muhabbetini öğrendiği halde kendilerinin bu adamlara önem vermelerinin yanlış olacağını düşünen Ali Ferruh Bey, namus sözü verip bu gazetecileri 20'er kuruş maaşla iskat edebileceğine inanmaktadır (BOA. Y. EE, nr, 136/117). Haddizatında daha Haziran 1898 tarihinde El Eyyam Gazetesi sahibi Meluf Ali Ferruh Bey'in, sefaretliğe tayinini kutlamak için sefarete geldiğinde Ali Ferruh Bey'e kendisinin aylık 30 lira karşılığında Osmanlı Devleti lehine yazı yazabileceğini söylemiş, ancak Ali Ferruh Bey devletin kendisini koruyacak memurlarının bulunduğunu söyleyerek bu isteği reddetmiştir (BOA. Y. EE, nr, 136/98).

11 Nisan 1899 tarihli başka bir telgrafta; Büyükelçilik tarafından alınan tedbirler sayesinde El-Eyyam ve El-Islah gazeteleri abonelerinin gittikçe azaldığı, öz sermayelerini harcamaya başladıkları ve tüccar ilanları gibi parça parça ticarî evrak basma raddesine kadar düştüklerini ifade edilmektedir. Ayrıca Büyükelçilik tarafından ayrılkçı gazeteciler aleyhine açılan hakaret davalarının yalnız birinde 2.000 dolar nakdi para cezasına çarptırıldığı, ekonomik gücü kalmayan Meluf'un da Büyükelçiliğe gelerek ağız değiştirdiği bu nedenle Osman topraklarına sokulmasına izin verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Raporda, Amerika'daki ayrılkçı yayınların Avrupa ile bağlantılı olduğu, El-Islah ve El-Eyyam gazeteleri sahipleri Meluf ve Demos'un ayrılkçı yayınlarına son vermek üzere iken Paris'te yine ayrılkçı yayın yapmakta olan Halil Ganem'den aldıkları mektup üzerine bundan vazgeçtikleri ifade edilmektedir. Halil Ganem bu mektupta Osmanlı hükümeti katında gazetelerinin önemli olduğunu, yakında istediklerine kavuşacaklarını, dişlerini sıkıp kalemlerini pahalı satmağa gayret etmeleri gerektiğini telkin etmektedir. Ganem ayrıca Suriyeli Osmanlı vatandaşlarını isyana ve adı geçen gazetelere maddî yardım da bulunmaya teşvik etmektedir.

Ali Ferruh Bey'e göre Amerika'daki ayrılıkçı yayınlarla birkaç yoldan mücadele etmek gerekmektedir. Bunlardan birisi New York'taki Osmanlı Ortodoks ve Marunî Arşimanderiyetleri Rafail ve Korkmaz Efendiler ile görüşüp ayrılıkçı yayınların bu kişiler tarafından desteklenmemesi konusunda onların uyarılmasıdır. Bunu kendisi yapmış ve bu kişilerden gerekli sözü almıştır.

Ali Ferruh Bey'e göre Amerika'daki ayrılıkçı yayınlarla mücadele etmek için alınması gereken ikinci tedbir ise yayıncıların Suriye'deki akrabalarının cezalandırılmasıdır. Zira El Eyyam gazetesini yayınlayan Meluf'un babası Numan Meluf, Cebel-i Lübnan'da Meclis üyesi olup oğlunun suç ortağıdır. Bu kişi Beyrut'ta Halil Serkis adındaki matbaayı 60 liraya satın alıp New York'a göndererek gazetenin tesisini sağlamıştır. Bu haber New York Şehbenderliği resmi raporları ile de doğrulanmıştır (BOA. Y. EE, nr, 136/98). Meluf'un pederi ile amcası hakkında alınacak küçük tedbirler ile bunları susturmak mümkündür. Ancak Maluf'un ne pederi ve ne de amcası şimdiye kadar hapis ve tazyik edilmemiştir. Bunun nedeni Cebel-i Lübnan mutasarrıfı Naum Paşa'nın rehaveti ve Fransızlara yanaşmasıdır. Ali Ferruh Bey'e göre şüphe edilen şahısların hapsine hükümetin hakkı vardır. Vaktiyle Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına Mevrel Bey'in tercih edilmemiş olması çok büyük kayıptır. Meluf'dan başka El-İslah gazetesini yayınlayan Şebbel Demos'un pederi Zahle'de ikamet eden Nasıf Demos'tur. Bu kişi de oğlunun suç ortağıdır. Bu kişinin de cezalandırılması gerekmektedir.

Ali Ferruh Bey'e göre alınacak üçüncü tedbir ise ödüllendirmedir. Suriyeli Marunîlerin genellikle Fransız, Ortodoksların ise Rusya taraftarı olduklarını Rusya'nın Arşimanderiyet Rafail Efendi'ye ikinci rütbeden nişan verdiğini Osmanlı Hükümetinin de amiyane tabir ile her ikisine de mavi boncuk mukabilinde üçüncü dereceden Osmanlı nişanı vermesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda El-Alem gazetesi müdürü Corci Cebbur Efendi'ye de dördüncü rütbeden Mecidi nişanlarının verilmesini istemektedir.

Raporlardan Ali Ferruh Bey'in basının önemini ve gücünü yeterince kavrayamadığı anlaşılmaktadır. Belki Osmanlı Hükümeti gereğinden fazla ilgi ve iltifat göstermiştir. Ancak Ali Ferruh Bey'in dediği gibi, dikkate alınmayacak kadar da önemsiz değildir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bozulmalar karşısında çözüm arayışları XVII. ve XVIII. Yüzyıllardan itibaren çeşitli ıslahat lâyhalarının hazırlanmasına neden olmuştur. XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devlet adamlarının basın-yayın faaliyetlerinin önemini gördüğü anlaşılmaktadır. Yüzyılın sonuna doğru basın-yayın faaliyetlerinin önemi daha da artmıştır. Özellikle kamuoyu oluşturmadaki başarısı, devlet adamlarının dikkatlerini bu yöne çevirmesine neden olmuştur. 93 Harbi sırasında basın faaliyetlerine getirilen büyük kısıtlamalar, bu faaliyetlerin hükümetin etkinliğinin az olduğu Muhtar Cebel-i Lübnan ve Mısır'a kaymasına neden olmuştur. Merkezi Osmanlı Hükümetinin otoritesinden uzak yerlerdeki bu faaliyetlere yabancı devletlerin

Ortadoğu İle İlgili Ayrılkı Basın Faaliyetleri Hakkında Sultan II. Abdülhamit'e Sunulan Bazı Layihalar

müdahalesi devleti büsbütün zora sokmuştur. II. Abdülhamit de içinde bulunduğu durum ile ilgili devlet adamlarının görüşlerine müracaat etmiş ve ilgili kişilere layihalar/raporlar hazırlamaları talimatını vermiştir.

Layihaların bölgede daha önce görev yapmış, bölgeyi iyi tanıyan kişilere hazırlanmış olması, tespit ve teşhislerin isabetli olmasını sağlamıştır. Layihalardaki tespitlerin başında bölge insanı ile Osmanlı Hükümeti arasında iletişim sağlayacak ve Arapça yayınlanacak gazete ve dergilerin eksikliği gelmektedir. Ancak bu gazetelerin bizatihi devlet tarafından değil, devletin maddi desteğini almış ve hükümetle koordineli çalışabilecek özel yayın olarak çıkartılması gerektiği düşünülmektedir.

Dikkat çekilen bir diğer nokta da basına yabancı müdahaleleridir. Bunların engellenmesi için yasaklanması düşüncesi ağır basmaktadır.

Raporlarda kullanılan ifadeler dikkatle incelendiğinde dönemin yazışma üslubundan farklı olarak namus ve şeref üzerine verilen sözlerin yanı sıra Kur'an üzerine içilen yeminlerin oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Kanaatimizce bunun nedeni II. Abdülhamit ile memurları arasındaki güvensizliktir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH. MKT, 714/60.	Y. EE, nr, 136/117.
Y. A. HUS, nr, 316/26.	Y. EE, nr, 136/98.
Y. A. RES, nr, 74/53.	Y. EE, nr, 127/71.
Y. PRK. MK, nr, 4/59.	Y. EE, nr, 127/87.
Y. PRK. AZJ, nr, 6//52.	Y. EE, nr, 56/11.

Telif Eserler

AHMET CEVDET PAŞA: (1991), **Tezâkir** 21-39, (Yayımlayan: Cavid Baysun), Ankara: TTK, Yay.

ÇADIRCI, Musa: (1992), “II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha, “Hey'et-i Teftişye'nin Gest-i Güzar Eylemiş Olduğu Mahallerin Ahvaliyle Hey'et-i Mezkatürun Ahvali”, Ankara: **OTAM**, Sayı: 3, s. 412–485.

HARTMAN, M.: (1997), “Matbuat”, C. 7, **İA**, MEB Eskişehir: Yay., s. 362–402.

İNUĞUR, M. Nuri: (2002), **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul: Der Yay.

İPŞİRLİ, Mehmet: (1999), “ıslahat”, İstanbul: **DVİA**, C. 19, s. 170–174.

İSKİT, Server: (1943), **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları:2, s. 63–138.

KOLOĞLU, Orhan: (2006), **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul: Pozitif Yay.

KURŞUN, Zekeriya: (1999), “II. Abdülhamit döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye'nin Kurulması ve Faaliyetleri”, İstanbul: Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1, s. 105-118.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat: (2003), “Layiha”, Ankara: **TDVİA**, C. 27, s.116–117.

Hilmi BAYRAKTAR

ŞAM, Emine A.: (2003), “İngilizlerin Mısır’a Yerleşmesi ve Gazî Ahmet Muhtar Paşa’nın Raporu”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi** Sayı: 147, Aralık, s. 117-123;